

International
SOCIAL SCIENCES
STUDIES JOURNAL

SSSjournal (ISSN:2587-1587)

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines in Social Sciences

Vol:5, Issue:39
sssjournal.com

pp.3609-3620
ISSN:2587-1587

2019
sssjournal.info@gmail.com

Article Arrival Date (Makale Geliş Tarihi) 09/05/2019 | The Published Rel. Date (Makale Yayın Kabul Tarihi) 23/07/2019
Published Date (Makale Yayın Tarihi) 23.07.2019

DİVANLARDAN HAREKETLE EDEBİYAT VE TARİH İLİŞKİSİ

THE RELATION OF LITERARY AND HISTORY IN THE LIGHT OF DIVANS

Dr. Öğr. Üyesi Ali İhsan AKÇAY

Bursa Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Bursa/TÜRKİYE

Article Type : Research Article/ Araştırma Makalesi

Doi Number : <http://dx.doi.org/10.26449/sss.1611>

Reference : Akçay, A.İ. (2019). "Divanlardan Hareketle Edebiyat ve Tarih İlişkisi", International Social Sciences Studies Journal, 5(39): 3609-3620.

ÖZ

İnterdisipliner çalışmalar pek çok bilim dalında olduğu gibi sosyal bilimler alanında da giderek daha çok önemsenmektedir. Konuya önem atfeden akademisyenler farklı disiplinlerin bakış açılarını kavrayarak çok yönlü düşünebilmekte ve bütüncül bir bakış açısıyla daha kapsamlı ve doğru yorumlar üretebilmektedir. Bu durum uzman körlüğü adı verilen akademik hastalığın da çaresi olarak görülmektedir. Bu bağlamda tarih ve edebiyat ilişkisi gerek tarihçilerin gerekse edebiyat tarihçilerinin gündemini uzun süredir meşgul eden bir konudur. Tarih araştırmalarında edebiyatın sunduğu verilerin muteber olduğu hususu artık tarihçilerin birçoğu tarafından kabul görmektedir. Edebi metinler sadece tarihi belgelerin azlığında tamamlayıcı rol üstlenmemiş, aynı zamanda tarihi malzemeyi zenginleştirmek suretiyle tarihçinin kazanacağı edebî perspektifin de yardımıyla yorumlarında daha isabetli olabilme imkanı vermiştir. Resmi tarih görüşünün zaman zaman yanlı bir tutum sergilemesi neticesi tarihi olayların olduğundan farklı aksettirilmesi, bazı olaylara ait yeterli bilginin olmayışı vb. durumlarda edebi metinler tarihçi için oldukça önem arz etmektedir. Bu çalışmada, tarih ve edebiyat ilişkisine değinilmiş ve özellikle Osmanlı tarihi araştırmalarında edebi metinlerden nasıl istifade edilmesi gerektiği divanlardan hareketle ele alınmıştır. Bu husus örnek beyitler verilerek suretiyle gösterilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Edebi metin, Divan, Tarih

ABSTRACT

Interdisciplinary studies are becoming more and more important in the social sciences as in many other disciplines. The academicians who attach importance to the subject can comprehend the perspectives of different disciplines and think multi-faceted and produce more comprehensive and accurate interpretations from a holistic perspective. This situation is seen as a remedy for academic illness called specialist blindness. In this context, the relationship between history and literature is a subject that has been occupying the agenda of both historians and literary historians for a long time. It is now accepted by many historians that the data presented by literature in literature is valid. Literary texts not only played a complementary role in the scarcity of historical documents, but also enriched the historical material and enabled the historian to be more accurate in his interpretations with the help of the literary perspective. As a result of the occasional biased attitude of the official view of history, because of misrepresents of historical events, the lack of information about certain events, and so on, literary texts are very important for historian. In this study, the relationship between history and literature is studied and how to benefit from literary texts especially in Ottoman historical studies is discussed with the help of divan. This issue has been tried to be demonstrated by giving example couplets.

Key words: Literary text, Divan, History

1. GİRİŞ

1.1. Edebî Metinler ve Tarih

Sosyal bilimlerde, her bilim dalının kendi içinde uzmanlaşarak diğer bilim dallarıyla sağlıklı bir ilişki kuramamasının, bilimler arasında bir kopukluk meydana getirmesi kaçınılmazdır. Bu durum bilimsel çalışmalarda meseleleri etraflıca ve derinlemesine ele alabilme imkanını zorlaştırmakta; çalışmaların sığ ve yüzeysel kalması sonucunu doğurmaktadır. Bu, hemen her bilim dalı için ciddi bir problemdir. Bu problemin bertaraf edilmesinin yolu ise günümüzde sosyal bilimlerde hız kazanan disiplinler arası işbirliği (multidisipliner/ interdisipliner) çalışmalarını arttırmaktır.

Multidisipliner çalışmalar diğer bilimlerde olduğu gibi edebiyat ve tarih ilişkisi özelinde gün geçtikçe artmaktadır. Bu durum geçmişte toptancı bir anlayışla tamamen kurgu olduğu düşünülen edebiyatımızın tarihi gerçeklere ışık tutarak tarihçi için ne denli önemli olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Tarih biliminin de diğer bilim dallarıyla ilişki kurması kaçınılmazdır.¹ Mübahat Kütükoğlu, tarih biliminin kaynaklarını sıralarken yaptığı tasnifte “sözlü kaynaklar”ı ilk sırada zikretmektedir. Bunlar; tarihi şiirler, hikayeler, efsaneler, mitler, destanlar, menkıbeler, fıkralar ve atasözleri olmak üzere yedi gurupta incelenmiştir.² Tarihçi, vakayiname, vakfiye, seyahatname, arşiv malzemesi, lahit ve mezar taşları, şecereler ve bunun gibi muteber sayılan bilgi ve belgeler yanında yukarıda saydığımız sözlü kaynaklara da ehemmiyet vermek zorundadır.

Bütün bu bilgi ve belgelerin yanı sıra tarih araştırmalarında edebî eserlerden de faydalanmak gereklidir. Edebî eserler tarihçiye sadece esas kaynakların yokluğunda tamamlayıcı bir rol üstlenerek değil aynı zamanda tali derecede kaynaklar olarak, tarihi malzemenin bol olması durumunda bile bu malzemeyi zenginleştirerek tarihçinin daha isabetli ve tutarlı yorumlar yapmasına katkı sağlayacaktır. Tarihçi, edebî eserlerin kendisine vereceği perspektifle hadiselerin arka planına nüfuz ederek sosyal, siyasi ve kültürel tarih alanlarında da yorum yapma imkanına kavuşacaktır.

Osmanlı Edebiyatı araştırmacılarından Walter G. Andrews *Şiirin Sesi Toplumun Şarkısı* adlı eserinde, tarih ve şiir ilişkisi hakkında şunları söylemektedir: “Eğer insanların gerçekten nasıl davrandığını ortaya çıkarmayı istiyorsak, tarihlere, arşiv belgelerine vb. bakmalıyız; gelgelelim, eğer psikolojik gerçeklikle, insanların davranışlarını nasıl yorumladıklarıyla ilgileniyorsak, şiir çok değerli bir kaynaktır. İnsan deneyiminin bu iki yönü –tarihsel bakış ve şiirsel bakış, davranış ile davranışın yorumu- sürekli etkileşim içindedirler. Her birinin, diğerinin şekillenmesinde payı vardır.”³

Collingwood’a göre ise tarih bilimi, tarihçinin zihninden kırılarak yansıyan geçmişin, mantıkî delillere dayalı olarak yeniden inşası ve yorumlanmasıdır. Bir nevi tahayyül etme faaliyeti olan tarih, sahip olduğu delilin ifade ettiği şeyle sınırlı olduğu müddetçe gerçektir. Tarihçinin ilk görevi, tarihî olayların içine nüfuz ederek anlayabildiği geçmişin, zamana ve mekana ait resmini yeniden düzenlemektir.⁴ Elbette edebî metinlerin bir çoğu da benzer bir şekilde yaşanmış olan olayların aynen aktarımı olmaktan ziyade gerçek hayatın, sanatçının muhayyilesinde yeniden anlamlandırılmasıdır. Ancak edebî metinler, gerçeklik ilkesinin göz ardı edilemediği ve estetik kaygı taşıyan kurgusal (fictive) kompozisyonlar oldukları durumlarda dahi toplumsal refleksi temsil kabiliyetine sahiptir. Üstelik bazı edebî metinlerin duygulara hitap etmekten çok mesaj verme gayesine matuf yazıldığı gözden kaçmamalıdır. Mehmet Akif Ersoy’un Safahat adlı ölümsüz eseri bunun en güzel örneği olsa gerektir. Bu yüzden edebî, eserlerden sosyoloji, iktisat, şehir ve mimarlık tarihi, kültür tarihi, genel tarih araştırmaları vb. alanlarda istifade edilmesinin gerekliliği gün gibi aşikardır. Edebî metinlerin kurgusal olmaları, onların tarihi hakikatleri ifade etmekten uzak hayali bir takım bilgilerden ibaret oldukları manasına gelmez.

Tarihçinin edebî metinlerden faydalanırken dikkat etmesi gereken önemli bir husus, öncelikle bu metinlerin bir kısmının kurgusal ve estetik yönünün göz önünde bulundurulması ve buna göre yorumlanmasıdır.

¹ Tarih ile diğer sosyal bilimler arası işbirliği bağlamındaki çalışmalara örnek olarak bkz. Sezgin Kızılcıkelik, *Sosyal Bilimlerdeki “Multidisiplinerite Yönelimleri Çerçevesinde Tarih ile Sosyolojinin Yakınlaşımı ve Baykan Sezer”*, C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, Mayıs 2001, c. XXV, S. 11, s.1-14; Halil İnalçık, *Şair ve Patron*, Doğu Batı Yay., Ankara 2003; Nilgün Çelebi, “Millienium’un Bilimleri Bağlamında Sosyoloji Ve Tarih: Ne Nasıl?”, Prof.Dr. Eyüp Kemerlioğlu’na Armağan, Önder Matbaası, Sivas, 2000, s.85-94.; Baykan Sezer, (1999), “Tarih ve Sosyoloji”, *Ümit Meriç Yazan’a Armağan, Sosyoloji Yıllığı 4*, İstanbul, Çantay Kitabevi, s.49-55;

² Bkz. Mübahat Kütükoğlu, *Tarih Araştırmalarında Usül*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 1998, s. 19–20.

³ Walter G. Andrews, *Şiirin Sesi Toplumun Şarkısı*, (çev. Tansel Güney), İletişim Yay., İstanbul, 2000, s. 116

⁴ Bkz. R.G. Collingwood, *Tarih Felsefesi Üzerine Denemeler*, (çev.Erol Özvar), Ayışığı Kitapları, İstanbul 2000, s. 15-17

Bunun için tarihçinin, Fuat Köprülü (ö.1966)'nün deyimiyle, sağlam bir filoloji ve tarihi tenkit kabiliyetine sahip olması şarttır.

Özellikle klasik Türk edebiyatında, soyut olanın ifadesi gerçek hayattan somut örnekler verilerek gerçekleştirilmiş, sosyal hayattan sayısız argüman kullanılmıştır.⁵ Mehmet Çavuşoğlu (ö.1987) bu hususta şöyle demektedir: “Bizim klasik şiirimizde, bilhassa 16. yüzyılda en büyük özellik, varlıkların ve olayların beş duyumuza hitâb eden keyfiyetlerine şairlerin mutlak bir doğrulukla bağlı oluşlarıdır”⁶ Çavuşoğlu bu cümlesiyle, Osmanlı'nın duraklama dönemine girdiği bu yüzyılda şairlerimizin sosyal hayatı olduğu gibi aksettirdiğini vurgulamaktadır.

Ülkemizde edebî eserlerin tarihi kıymetini ilk olarak ortaya koyanlardan biri Necip Asım (ö. 1935)'dir. O, bu tür edebî metinlerden yalnız tarih alanında değil, tabiat bilimleri, güzel sanatlar ve fen bilimleri alanlarında da istifade etmenin mümkün olduğunu belirtmiştir.⁷ Necip Asım'dan sonra edebî eserlerin özellikle tarih alanındaki önemini vurgulayan bilim adamı ise, Fuad Köprülü olmuştur. Köprülü, *Belleten*'de yayınlanan “Anadolu Selçuklu Devletinin Yerli Kaynakları” adlı makalesinde, tarihi kaynakları dar bir çerçevede ele alan tarihçileri tenkit etmekte ve onların zengin edebî metinlerden istifade etmemelerini, eski telakkilere bağlı kalarak yalnız siyasi hadiselerle önem atfetmelerine bağlamaktadır. Bu önemli makalesinde müellif, edebî metinlerin vakayinamelerdeki malumattan daha az önemli olmayan zengin malzemeler ihtiva ettiğini hatta Anadolu'daki fetihlere yön veren manevî ve ruhî amillere ulaşmada, bu metinlerin tarihi kıymetinin daha büyük önem arz ettiğine işaret etmektedir. Köprülü, edebî metinlerin Anadolu Türk toplumunun dini, hukuki, iktisadi, ictimai bünyesinin anlaşılmasındaki önemli rolünü de vurgulamaktadır. Zira O'na göre Anadolu'nun tarihini layıkıyla kavramak için bu rolü iyice anlamak elzemdir.⁸

Nitekim Köprülü, makalesinde, dinî destanî mahiyet arz eden metinlerden, divan ve mesnevilerden hareketle Anadolu Selçuklu Devleti'nin henüz yeterince açıklanamayan tarihinin aydınlatılabileceğini belirtmiş ve bu metinlerden yola çıkarak dönemin karanlıkta kalan yönlerini gün yüzüne çıkarmaya çalışmıştır.⁹

Günümüz bilim adamlarından Sadık Tural ise edebî mirasımızın farklı bir alanına dikkat çekerek, halk edebiyatı ve folklor araştırmalarının tarihçiye sağlayacağı faydalara temas etmiştir. Ona göre bu araştırmalar kültürümüzün ortaya konulmasında, her dönemdeki sosyal mozağin tespiti ve sosyal tabakalaşmanın ortaya çıkarılmasına katkıda bulunacak; tarihi bilgi ve belgelerin eksikliklerini tamamlayacaktır. Tural'ın önemli bir diğer tespiti ise, edebî metinleri incelemenin tarihçiyi resmi ideolojinin dayattığı bazı yanlış fikirlerin etkisinden kurtaracağı yönündeki kanaatidir. Ona göre tarihçi, kasideler mersiyeler, menkıbeler, gazavatnameler gibi edebî metinleri inceleyerek olaylar ile şahsiyetleri yerine oturabilecek ve ayrıca siyasi ve toplumsal tarihe bir derinlik kazandırabilecektir.¹⁰

Tarih araştırmalarında edebî birikim, sözlü kültürün taşıyıcısı olarak da önem arz etmektedir. Şifahi edebiyatın içerisinde asırlarca korunarak zaman içerisinde yazıya geçirilen destanlar, kıssalar, menakıbnameler¹¹ cenknameler vb. edebî türler tarihçi için zengin bir sözlü kültür birikimi sunmaktadır. Tarihin bazı dönemlerinde iktidarlar, geçmişi kendi hedeflerine uygun olarak sunarak tarihi bilgi ve belgeleri kendi ideolojileri doğrultusunda düzenleyebilmektedirler. Bu tarz bir anlayış sonucu, tarihi şahsiyetlerin hadiselerdeki konumu kayıt altına alınamayabilmekte ve bazı tarihi gerçekler karanlıkta kalmaktadır. Bu gibi durumlarda, farklı toplumsal sınıf ve gurupların edebî ürünlerinde ve sözlü kültürlerinde bizim tarihi olayları daha sağlıklı değerlendirmemize imkan tanıyan alternatif bilgi ve belgelere ulaşmak mümkündür.¹² Tarihçi için önem arz eden s Aynı zamanda estetik bir hüviyeti hâiz olması dolayısıyla edebiyatın kapsam alanında bulunan şifahi edebiyat ve edebiyat kapsamında değerlendirilmesi gereğinden hareketle

⁵ Son yıllarda klasik edebiyatımızda sosyal hayata dair çalışmalarda bir artış gözlemlenmektedir. Bu çalışmaları toplu bir halde ortaya koyan bir araştırma için bkz. Fatma Meliha Şen, “Eski Türk Edebiyatında Sosyal Hayat Çalışmaları”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi (Eski Türk Edebiyatı Tarihi I)* c.5, S.9,2007, s. 467–506

⁶ Mehmet Çavuşoğlu, *Divanlar Arasında*, Kitabevi Yay.,İstanbul 2003, s.38

⁷ Bkz., Kenan Erdoğan, “Edebî Eserlerden Tarih Malzemesi Olarak Yararlanma: Divanlardaki Tarih Manzumeleri”, *Türkler*, (ed. Hasan Celal Güzel,Kemal Çiçek ve Salim Koca),Yeni Türkiye Yay., c.XI, Ankara 2002, s. 708

⁸ Bkz. M.F. Köprülü, “Anadolu Selçuklu Tarihinin Yerli Kaynakları”, *Belleten* c.XXV, S. 27, (Temmuz, 1943,) s. 379–485.

⁹ Bkz. Köprülü, *a.g.m.*, s. 379–485.

¹⁰ Sadık Tural, *Edebiyat Bilimine Katkılar*, Ecdad Yay., Ankara 1993. s. 27-77.

¹¹ Menakıbnameler ile ilgili bkz. Ahmed Yaşar Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menakıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992.

¹² Bkz. Ruhi Ersoy, “Sözlü Kültür ve Sözlü Tarih İlişkisi Üzerine Bazı Görüşler”, *Milli Folklor*, S. 61, Ankara 2004, s. 102–110.

Konuya ilgi duyan bir diğ er araştırmacı olan Yaşar Yücel, tarihçinin edebî eserlerden gereği gibi faydalanamamasının sebeplerini izah ederken, tarih ve edebiyatın iki ayrı uzmanlık alanı olması, her iki alanın uzmanlarının evvela kendi alanlarına öncelik vermeleri, tarihçi-edebiyatçı işbirliğinin gerçekleşmemesi ve bunun gereksiz görülmesi, divan edebiyatının kendi şiir anlayışı gereği tarihçi için önem arz eden malzemeye yeterince yer vermemesi ve son olarak, tarihçinin edebî eserlerden genellikle ayrıntıya dair bilgiler çıkarmak durumunda bulunması gibi hususların düşünölebileceğini belirtmiştir.¹³

Osmanlı tarihi araştırmalarının önde gelen isimlerinden biri olan İlber Ortaylı, tarihte uzmanlığın kuru teknik ve yöntemden ibaret olmadığını ve geçmişle aynı dili konuşamayan tarihçilerin eserlerinin kuru bir rapordan başka bir şey olmadığını ifade etmektedir. Ona göre tarihçinin edebî malzemededen istifade edebilmesi için, edebiyat alanında da yetkin olması gerekmektedir. Ortaylı'nın řu ifadeleri tarihçilerimizin bu günkü durumunu yansıtmaları bakımından oldukça dikkat çekicidir: "Maalesef yeni kuşak tarihçiler edebiyat, edebiyat tarihçileri de tarih alanında genellikle bilgisiz oluyorlar (...) İncelediğimiz toplumun diline ve edebiyatına nüfuz edememek maalesef Türk tarihçileri arasında yaygın bir zafiyettir ve bu nedenle de dedelerimizin serencamı karşısında oryantalistlerden daha farklı durumda değiliz (...)"¹⁴

Osmanlı tarihi açısından meseleye baktığımızda, edebî eserlerin bu döneme ışık tutarak bazı bilinmezlikleri ortadan kaldırdığını ve mevcut malzemeyi zenginleştirdiğini görürüz. Bu metinlerden Osmanlı tarihinde de faydalanılması gerekliliği, artık tarihçiler tarafından kesin kabul görmüş bir husustur.

C. H. Fleischer, "*Tarihçi Mustafa Âli*" adlı eserinde edebî metinlerin, Osmanlı Tarihi araştırmalarındaki önemine değinmektedir. Eserinde, Osmanlı tarihi üzerine modern araştırmalarda, anlatı kökenli, özellikle de edebî nitelikteki kanıtlara güvenmeme eğilimi olduğuna dikkati çekmekte ve böyle bir güvensizliğin yersiz; bu kaynakların içerdii öznellikten korku duymanın ise, gereksiz olduğunu ifade etmektedir. Fleischer, "yumuşak kanıtlar" olarak adlandırdığı edebî metinlerin, tıpkı yumuşak dokular gibi, katı yapılara can ve anlam kazandırdığını ve olayların arka planını verebileceğini, kadı sicilleri, hazine kayıtları gibi tarihi kaynakların, bunu sağlayamayacağını belirtmektedir.¹⁵

Edebî metinlerden iktisat bilimi alanında faydalanan Sabri F. Ülgener (ö. 1983), divan edebiyatı metinlerini¹⁶ inceleyerek iktisadi çözümler devri olarak gördüğü 15.,16., ve 17. yüzyıl Osmanlı toplumunun iktisadi ve ahlaki portresini sunmuştur.¹⁷ Ülgener ayrıca, iki farklı devrin şairi olan Bağdatlı Rûhî (ö.1605) ile Ziya Paşa (ö.1880)'nin terkîb-i bendlerini karşılaştırarak 16. ve 19. Yüzyılın zihniyet tahlilini yapmıştır.¹⁸

Edebî metinlerin genel olarak tarih araştırmalarındaki önemine yönelik yukarıda bahsettiğimiz görüş ve düşüncelerden sonra, çalışmamızın geri kalan kısmında divanlar ve mesnevilerin Osmanlı tarihi araştırmacılarına sağlayacağı imkanları örnek bazı metinler vermek suretiyle delillendirmek yerinde olacaktır.

2. DİVANLARDA TARİH

Klasik İslam edebiyatlarında şairlerin şiirlerini topladıkları eserlere divan adı verilmektedir. Huruf-ı heca denilen Arap alfabesi sıralamasına göre tertip edilenlere mürettep divan adı verilmektedir. Sayıca daha az olan şiirleri barındıran şiir defterlerine ise divançe adı verildiği malumdur. Divanlar bilhassa sosyokültürel tarihimize ışık tutan birer hazine niteliğindedir. Divanların tarihçiye sunacağı katkılar örnek metinlerle izah edilmeye çalışılacaktır.

2.1.Gazeller

Divan edebiyatının en yaygın nazım şekillerinden olan gazele, divan şiirinde büyük önem verilmiştir. Daha çok lirik temalı olmasına rağmen değişik konularda gazeller de mevcuttur. Gazeller işledikleri konulara ve taşıdıkları üsluba göre (hakîmane, rindâne, aşıkâne vb.) isimlendirilmiştir.

¹³ Bkz.Yaşar Yücel, "XVI.-XVII. Yüzyıl Edebî Metinlerinde Rastlanan Osmanlı Devlet Yapısı Ve Toplum Düzenine Ait Bazı Görüş ve Bilgiler", *Bellekten*, c. LI, S. 200, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1987, s. 899.

¹⁴ Mustafa Gündüz, "Disiplinler Arası Bir Çalışma : "Şair ve Patron- Divan Edebiyatının Sosyolojik Yorumu", *Milli Eğitim Dergisi*, S.161, Kış 2004, s. 7. (Makaleye internet ortamından da ulaşılabilir: <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/161/gunduz.htm>).

¹⁵ Bkz., C. H. Fleischer, *Tarihçi Mustafa Âli: Bir Osmanlı Aydın ve Bürokratu*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2001, s. 3.

¹⁶ Ülgener, halk edebiyatının belirli vak'alara ve şahıslara bağlı kalışından ötürü bir devrin zihniyet analizine pek uygun olmadığını düşünmektedir.

¹⁷ Bkz., Sabri F. Ülgener, *İktisadi Çözömlenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası*, Der Yay., İstanbul 1981.

¹⁸ Bkz.a.mlf., "İki Devir Ve İki Terkîb-i Bend", *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*, (Haz. Mehmet Kalpaklı), Yapı Kredi Yay., İstanbul 1999, s. 81-87.

Gazelerde Osmanlı tarihine ait bazı bilgilere ulaşmak mümkündür. Walter Andrews'ın Osmanlı gazel geleneğini inceleyerek vardığı sonuç dikkat çekicidir: “Osmanlı divan şiirinin yaklaşık beş yüz yıl boyunca serpilip gelişmesine kaynaklık eden başlıca şey, bu şiirin geniş bir kitlenin ilgilendiği önemli konuları akıcı, anlamlı ve dolaysız bir biçimde dile getirmiş olmasıdır. “Gerçek” hayatla hiçbir ilgisi olmamak şöyle dursun, çok büyük bir ihtimalle, kendisini üreten kültürün ve toplumun hayatıyla her türlü alışverişi vardır.”¹⁹ Andrews bu ifadeleri ile, -yukarıda temas ettiğimiz- divan şiirinin gerçek hayat (realite) ile sıkı bir ilişki içerisinde olduğu gerçeğini vurgulaması bir tarafa bu sonuca gazelleri inceleyerek varması dolayısıyla, gazellerin Osmanlı tarihi araştırmalarında ne denli kıymeti haiz olduğunu göstermiştir.

Gazellerden yola çıkarak, bir devrin sosyal yapısını öğrenebiliriz. 17. yüzyıl divan şairlerinden Nâbî'nin (ö. 1712) bir gazeliyle konuyu örneklendirelim.

Bir devrde geldik ki ‘azîzân unutulmuş
Tutmuş yerini hurd ü büzürgân unutulmuş

(Öyle bir zamanda gelmişiz ki, büyük insanlar hep unutulmuş ve yerlerini değersiz insanlar almış.)

Gitmiş nemeki mâ'ide-i hân-ı vefânın
‘Âlemde hukuk-ı nemek ü nân unutulmuş

(Artık vefa sofrasının yemeğinde tuz kalmamış ve âlemde ekmek ve tuz hakkı unutulmuş.)

Nâ-pâk yatur dest-i kerem dâmen-i ‘ismet
Has-pûş kalıp çeşme-i hayvân unutulmuş

(Günahsızlık eteği ve lütuf eli kirlenmiş; âb-ı hayat çeşmesi de çöp ve otlarla tıkanmıştır.)

Kalmış ser-i meydân-ı mahabbet tek ü tenhâ
Zen-tab'lar almış yeri merdân unutulmuş

(Erkeklerin yerini kadın tabiatlılar aldığı için, artık sevgi meydanının başı ıssız bir haldedir.)

Nâdânlık olup mu'teber ebnâ-i zamânda
Hattı bozulup nüsha-i ‘irfân unutulmuş

(Zamane insanı, cahilliğe kıymet verdiği için yazısı bozulan irfan kitabı unutulmuştur.)

Hikmet taleb-i mâlda Kârûn gibi şimdi
Hâhişgerî-i lokmada Lokmân unutulmuş

¹⁹ Walter G. Andrews, *a.g.e.*, s. 32.

(Hikmet artık, Karun gibi mal biriktirmededir. Yiyecek aramada halk artık Lokman'ı bile unutturmuştur.)

Olmuş o kadar halk-ı cihân mekrde üstâd

Kim sâbika-i şöhret-i şeytân unutulmuş

(İnsanlar aldatmada o kadar ustalaşmışlar ki şeytanın bile geçmiş şöhreti unutulmuştur. Şair bu beyitte dönemindeki insanların birbirlerini aldatma noktasında şeytanı bile geride bıraktıklarını belirtmektedir.)

Halk açmadadır birbirine pençe-i târâc

Ahkâm-ı Hudâ ma'nî-i Kur'ân unutulmuş

(Halk birbirine yağma, talan pençesi (ile yaralar) açmaktadır. Allah'ın hükümleri ve Kur'ân'ın anlamı unutulmuştur.)

Nâbî kimi görsen yürüdür hükmünü nefsin

Hakk'ın bize gönderdiği fermân unutulmuş

(Ey Nâbî, herkes kendi nefsinin isteklerine göre hareket etmektedir. Allah'ın bize gönderdiği emir ve buyruklar (Kur'ân-ı Kerîm) unutulmuştur.)²⁰

Nâbî'nin bu gazeli, devrin sosyal açıdan tahlilini bize sunmaktadır. Şair yaşadığı dönemdeki toplumsal yapıyı geçmiş dönemle kıyaslayarak oldukça iyi yansıtmaktadır. Şiirden anlaşıldığı kadarıyla, liyâkatsız kişilerin önemli mevkilere getirilmesi, erdemli insanların azalması, yalancılık, hile düzenbazlık, cehalet ve aşırı mal kazanma hırsı dönemin genel karakteristiğidir.

Gazellerin tarihçeye sunacağı malzemeye bir örnek de Sultânü'ş- Şuarâ lakaplı XVI. Yüzyılın ünlü şairi Bakî'nin (ö. 1600) bir gazelinde mevcuttur. ²¹ Gazelin aşağıda vereceğimiz beyitlerinden, Kanuni Sultan Süleyman'ın (ö.1566), koydurduğu içki yasağı nedeniyle meyhaneleri kapattırıldığını ve yasağa uymayan şarap yüklü gemileri daha limana yüklerini boşaltmadan denizin üzerinde yaktırıldığını öğreniyoruz:²²

Reh-i mey-hâneyi kat' itdi tîğ-i kahrı sultânun

Su gibi arasın kesdi Sıtanbûl u Kalâtânun

(Sultanın kahredici kılıcı, meyhanenin yolunu kesti. İstanbul ve Galata'nın arasını su gibi ikiye ayırdı.)

Miyân-ı âb u ateş oldı cây-ı keştî-i sahbâ

Baturdı rüzgâr âyin-i ayşın bezm-i rindânun

²⁰ A. Fuat Bilkan, *Nâbî Hayatı Sanatı Eserleri*, Akçağ Yay., Ankara 1999, s. 110-113.

²¹ Bakî ile ilgili çalışmaları bulunan Sabahattin Küçük, Bakî'nin, şiirlerinde yaşadığı çevreyi adeta bir ressam gibi çizerek gözler önüne serdiğini söylemektedir. Bkz. Sabahattin Küçük, *Bakî ve Divanı'ndan Seçmeler*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2002, s. 18.

²² Bkz., Yaşar Yücel, a.g.m., s. 903-904

(Şarap gemisinin yeri, su ile ateş arasında kaldı. Rüzgar, rintlerin meclisinin yiyip içme usulünü suya batırdı.)

Yakan âb üzre âteş sanmanız keştî-i sahbâyı
Şu'â'-i tîğ-i kahrından tutuşdı Şeh Süleymânun

(Şarap gemisini su üstünde yakan şeyin ateş olduğunu sanmayınız. O, Sultan'ın kahredici kılıcının kıvılcımı ile tutuştu.)

Hilâl-âsâ fûrûzân oldı bahr-i nîl-gûn üzre
Şafakdan dem urur âb-ı şarâb-âlûdı deryânun²³

(Denizin şaraba bulanmış suyu, mavi deniz üstünde yeni ay gibi parlayarak kızıl şafak rengine döndü.)²⁴

2.2. Kasîdeler

Bir devrin siyasi, toplumsal, ekonomik ve kültürel hayatını ortaya koymada tarihçinin işine yarayacak malzeme ve materyallere ulaşmada, en önde gelen edebî metinlerden biri de şüphesiz kasidelerdir. Yaygın kanaatin aksine sadece bir kişiyi övme ve yermeden ibâret olmayan kasidelerin, Osmanlı tarihi araştırmalarında da önemli bir yeri vardır. Mimari eserlerin yapımı, padişahların tahta geçişi, zaferleri, devlet adamlarının toplumdaki konumu, önemli şahsiyetlerin biyografileri gibi kıymetli bilgiler ihtiva eden kasideler, siyasi ve kültürel tarih için önemli kaynaklık değeri taşımaktadır.

Şairlerin, padişahları câize almak amacıyla övdükleri fikri günümüzde de tartışılmaktadır.²⁵ Ancak aslında kasidelerde, sultanlar ve devlet ricalinin efsanevî kahramanlarla özdeşleştirilerek övülmesinden maksat, onlardan câize almaktan ziyade onların ortaya koydukları iyi uygulamaları desteklemektir. Nitekim bu şiirler cihan hâkimiyeti mefkûresine sahip olan Osmanlı sultanlarını, ideal bir devlet adamı resmi çizmek suretiyle pek kuvvetli bir şekilde motive etmiştir. Kasidelerin Osmanlı dönemindeki sosyal, siyasi ve kültürel açıdan önemi hakkında, konumuza ışık tutan önemli bir çalışması bulunan Dursun Ali Tökel, bu çalışmasında, kasidelerin yalnızca övgü maksatlı olmadığını ileri sürmekte ve Osmanlı şiiri araştırmacısı D'istria'nın konu ile ilgili önemli tespitlerini bize aktarmaktadır.²⁶ D'istria şöyle demektedir:

“Ahmet Dâi'nin İskendernâme'si evrensel hükümdarlık besleyen sultanların çok hoşuna gitmişti. İskender'in hayat öyküsü II. Mehmet ve I.Selim'e büyük zevk verirdi”²⁷

D'istria'nın eserindeki şu cümleleri de son derece mühimdir:

“Efsanevî şiirin savaşçı sultanlara esinlediği tat, evrensel hükümdâr, yani Hz. Muhammed'in tasarımlarına yaraşır izleyiciler olmanın, bütün Osmanlı padişahlarının ideali oluşuyla daha da anlaşılabilirlik kazanır. Fatih Sultan Mehmet ve Kanunî Sultan Süleyman gibi hükümdarlar, tasarladıklarının tamamını gerçekleştirecek kapasitede görünüyordular. Üstün yetenekli bir kadın olan güzel ve etkili Zeynep Hanım, II. Mehmet'e gönderdiği bir şiirinde --Divanını ona ithaf etmişti- halkta yerleşik kanıları çok açık bir dille ifade etmekteydi. Toz içinde yüzüne herkesin hayran kalacağı genç padişahın görevi dünyayı fethetmekti. Zafer yüklü sancağı Çin'e kadar götürmeliydi. (Saltanatı) İskender gibi, inci ve yakut, sürükleyen dalgaları miskten

²³ Sabahattin Küçük, *Bâkî Divânı Tenkitli Basım*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 1994, s. 272.

²⁴ Sabahattin Küçük, *Bâkî ve Divanı'ndan Seçmeler*, s. 335.

²⁵ Bkz., Halil inalcık, *Şair ve Patron*, Doğu Batı Yay., Ankara 2003; Kitaba yöneltilen bazı eleştiriler için bkz. Mustafa Gündüz, a.g.m.

²⁶ Bkz., D. Ali Tökel, “Türk Cihan Hakimiyeti İdealinin ve Sosyal Hayatın Önemli Bir Vesikası Olarak Kasideler”, *Milli Eğitim Dergisi*, S. 166 (Bahar 2005) s. 7.

²⁷ a.g.m. s. 7.

*daha hoş kokan, köpüğü yıldızlardan daha parıltılı, göğün sekizinci katındaki Kevser sularında güçlendikten sonra, bin yıl sürmeliydi. Ve daha sonra Yunan kahramanından daha mutlu olacaktı, çünkü ölümsüzlük çeşmesini o keşfedecekti.*²⁸

Kasidelerin Osmanlı sultanlarını nasıl motive ettiğini anlamak açısından Nef'î'nin, 16. Ve 17. Yüzyıllarda Anadolu'yu kasıp kavuran Celâli isyanları ile ilgili yazdığı kasidesine bakmak yeterlidir:

Aceb def' etdin el-hak âb-ı tîğ-i tâb-dârınla
Sevâd-ı düşmen etmişken dimâğ-ı mülk-i sevdâyî

Çıkardın eşkıyâyı mülk-i Rûma verdin âsâyış
Düşürdün kişver-i İrân-zemîne şûr ü gavgâyı

O mülkin sâhibinde havf-ı tîğın kaldı âvâre
Gezer geh semt-i Hindi gâh serhadd-i Buhârâyı

Tehî bir memlekettir kıl teveccüh anı teshîre
Bulur ol kendi pinhân olmağa bir günc-i tenhâyı

Gubâr-ı pây-ı askerle gözün kör eyle a'dânın
Düşünde görsün âyân-ı Sifâhân nûr-ı binâyı

Kırıp al dâdını Sıddîk u Fârûk'un revâfızdan
Alîlik et koma mülk-i Acemde bir teberrâyı

Şair bu kasidesinde bir taraftan Kuyucu lakaplı Murad Paşa'nın, isyanları bastırarak huzur ve asayişini temin etmesini övmekte bir taraftan da paşayı, isyancıların sığındığı ve bu isyanlara destek veren İran üzerine bir sefer tertip etmeye teşvik etmektedir.²⁹

Şeyh Galib'in (ö. 1799), devrin padişahı III. Selim'i (ö. 1808), yaptığı ıslahat ve yenilikler nedeniyle aşağıdaki beyitlerde, müceddid, hüsn-i nizâm-ı mehdî-i sâhib-zamân gibi ifadelerle nitelendirmesi, dönemin yeniliklerine toplumun belli bir kesiminin bakışını ifade etmektedir:

Ol pâdişah ki tâbi'idir leşker-i sürüş
Pîş-i rikâb-ı mehde yürür ahterân gibi

Ol pâdişah ki verdi mühimmât devlete
Hüsn-i nizâm-ı Mehdî-i sâhib-zamân gibi³⁰

Nev nev sipâhî câd eder âheng-i adl ü dâd eder
Rûh-ı Resûlu şâd eder hakkâ budur re'y-i ehem³¹

²⁸ a.g.m. s. 7.

²⁹ Bkz. Yunis Gündüz, *Nef'î'nin Kasidelerinde Tarihi Perspektif*, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Adana 1996, s. 179–180

³⁰ *Şeyh Galib Divanı*, (Haz. Muhsin Kalkışım), Akçağ Yay., Ankara 1994, s. 66.

Yine Şeyh Galib'in şeyhi olduğu Galata Mevlevihânesi'nin tamirâtı için III. Selim'e başvurduğu ve padişahın burayı tamir ettirip ilavelerle genişlettiğini aşağıdaki kasideden ve şairin düştüğü tarih beytinden öğreniyoruz. Kasidenin sadece matla' beytini aktarıyoruz:

Gönül bir beyt-i ma'mûr-ı safâdır aşk mi'mârı
Yatur ammâ ki şimdi başka bâmı başka dîvârı³²

Genellikle kaside nazım şekli ile yazılan, ölen bir kimsenin ardından duyulan üzüntünün ifade edildiği ve ölenin güzel hasletleri ile övüldüğü manzumeler olan mersiyelere bakıldığında da oldukça zengin tarihi bilgiye rastlamak mümkündür.

Mersiyeler, halkın ölüm olgusuna yüklediği anlamı, ölümden sonraki hayata dair inançlarını, devrin matem tutma biçimini ve ölen kişinin halk nezdindeki kıymetini ifade eden manzumelerdir. Ayrıca içinde başta felek kavramı olmak üzere toplumun kozmik âlem ile ilgili tasavvurunu ortaya koyan önemli ipuçlarını ihtiva etmektedir.

Câfer Çelebi (ö. 1515) II. Bayezid (ö. 1512) için tercî-i bend tarzında kaleme aldığı mersiyesinde adet olan yeni padişaha dua kısmını atlamış ve bununla da yetinmeyerek şu beyti söylemiştir:

Bundan gam ile gitdi vü anda ümîddür
Kudsîler ile ülfet idüp şâdkâm ola³³

Mersiyeler ile ilgili kapsamlı bir çalışması bulunan M. İsen'e göre bu mısralarda şair, sanki padişahın tahttan zorla uzaklaştırıldığını ima etmekte ve yeni padişahın tahta geliş biçimini tasvip etmemektedir.³⁴ Genç Osman (ö.1622)³⁵ ve özellikle Osmanlı kamuoyunu derinden etkileyen Şehzade Mustafa (ö. 1553)'nin katli için yazılan mersiyeler de toplum vicdanının tercümanı durumundadır.³⁶

2.3. Tarih Manzumeleri:

Fetihler, bazı önemli kişilerin doğum ve ölümleri, padişahların cülusu, vezirlerin atamaları, mimari eserlerin inşası ve bunun gibi bazı mühim hadiselerin yanı sıra mahalle düğünleri, sakal bırakma gibi önemsiz olaylar için tarih düşürmek amacıyla yazılan bu kıtalar, Osmanlı tarihi araştırmaları açısından kayda değer bilgiler içermektedir. H. İpekten ve M. Özergin, tarih manzumeleri ile ilgili yazdıkları ortak makalede, bu manzumelerden nasıl istifade edileceğini ve nelere dikkat edilmesi gerektiğini ortaya koyan araştırmacıların başında yer almaktadırlar.³⁷

Divanlardaki tarih manzumeleri, XV. yüzyıla gelinceye kadar az bir yekün tutmakta iken, bu yüzyıldan itibaren belirgin bir artış göze çarpmaktadır. Tarih düşürmekle şöhret kazanan şairlerimizden bazıları şunlardır: Cinânî (ö. 1595/6), Cevrî (ö.1654), Nâbî (ö. 1712), Dürri-i Yek-Çeşm(ö. 1722), Şeyh Gâlib, Enderunlu Vâsıf (ö. 1824), Adanalı Sürûrî (ö.1814).³⁸

IV. Mehmet'in (ö. 1693) Lehistan seferinde Kamanıçe kalesini fethine Nâbî şu beyitle tarih düşürmüştür:

Târihini felekde melek yazdı Nâbiyâ
Düşdi Kamençe hısnına Nûr-i Muhammedî (1083)

³¹ a.g.e., s. 81.

³² a.g.e., s. 20, 71.

³³ M. İsen, *Acıyı Bal Eylemek Türk Edebiyatında Mersiye*, Akçağ Yay. Ankara 1994, s. 52, 174.

³⁴ Bkz., a.g.e., 52-53.

³⁵ Bkz., a.g.e., s.62-64.

³⁶ Bkz., a.g.e., s. 79-83.

³⁷ Bkz., Kenan Erdoğan, a.g.md., s.708. H. İpekten, M. Özergin, *Sultan Ahmed III Devri Hadiselerine Âid Tarih Manzumeleri*, İ.Ü. Ed. Fak. Tarih Dergisi, c. 9, s. 133-150

³⁸ Bkz., Kenan Erdoğan, a.g.md., s.710-715.

Padişah yukarıdaki beyti mezkûr kale kapısına kitabe olarak yazdırmıştır.³⁹

Özellikle mimari eserlerin inşa tarihi, mimari özellikleri, eğer olduysa tamirati hakkında önemli malumata bu tarih manzumeleri sayesinde ulaşmak mümkündür. Özellikle sanat tarihçileri açısından bu tarih kıtaları önem arz eder.⁴⁰ Ali Yardım'ın "*Alanya Kitabeleri*" adlı eserinde Alanya'nın kitabelerindeki tarih manzumelerine de kitapta ayrı bir başlıkla yer verilmiş ve böylece yörenin tarihi mimari eserleri hakkında önemli bilgiler ortaya konulmuştur.⁴¹ Mimari eserlere düşülen tarih manzumelerine örnek olarak, Hâşimî'nin Sultan Ahmet Camii'nin tamamlanması üzerine yazdığı ve her mısraı H. 1026 tarihini vermekte olan kasidenin son beyti şöyledir:

Elli beyt eyler yazub yüz veçhile sâlin beyân 1026

Nâmını dünyâ gül-i sad-berg okusa çün revâ 1026⁴²

Bu beyitler sayesinde, bu önemli camiinin yapılış tarihi hakkında bilgi sahibi olmuş veya var olan bilgimizi pekiştirmiş oluyoruz.

Mimari eserlerin inşasına düşürülen tarihlere bir örnek de "Surname"siyle ünlü Seyyid Vehbî'nin (ö. 1736) İstanbul'un su ihtiyacını karşılamak amacıyla Sultan III. Ahmed (ö. 1736) tarafından yaptırılan Büyükbend adlı su bendi için yazdığı 15 beyitlik manzumesidir. Manzumenin son beytinin her iki mısraı da tarih beytidir:

Su gibi ezber etdim Vehbiyâ bu hayr-ı dil-cûye

İki târih-i garrâ derc edüp bir beyt-i vâlâye:

"Zehî sed yapıdı hakkâ Hân Ahmed mecma'-ı mâye" 1135

Akan sular durur bu bend-i bâlâ tâk-ı zîbâye⁴³ 1135

3. SONUÇ

Buraya kadar aktardığımız bilgi ve görüşlerden hareketle diyebiliriz ki edebî metinler, sadece kaynakların yetersiz olduğu durumlarda değil yeterli tarihi malzemenin mevcut olması halinde de bu malzemeyi zenginleştirerek kuru tarihi malzemeye hayat vermektedir. Bu metinler sosyal, kültürel ve iktisadi tarih açısından da önem arz eder.

Edebî metinler, özellikle de divanlar, Osmanlı dönemi tarihi ve sosyal olaylarının daha tutarlı ve bilimsel olarak incelenmesi ve değerlendirilmesini sağlayacak ve bunun yanı sıra tarihi, bir nevi kuru belge ve bilgi yığını olmaktan kurtaracaktır. Ayrıca ideolojik okumaların önüne geçerek sağlıklı bir tarih kompozisyonu sunmanın imkanını da bu metinler bize sağlayacaktır. Manzum edebî eserler sayesinde, yeni nesil hem tarihe ilgi duyacak hem de gerekli tarih bilincine sahip ve geleceğe güvenle bakan fertler haline gelecektir.

³⁹ Bkz., İsmail Yakıt, *Türk İslam Kültüründe Ebcad Hesabı ve Tarih Düşürme*, Ötüken Yay., İstanbul 2003, s. 100.

⁴⁰ Bilkan, *a.g.m.*, s. 4.

⁴¹ Bkz. Ali Yardım, *Alanya Kitabeleri*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yay., İstanbul 2002, Bu konuda yapılan çalışmalara diğer bir örnek için bkz: Ömer Faruk Şerifoğlu, *Su Güzeli İstanbul Sebilleri*, İstanbul B.Ş.B. Kültür İşleri Daire Bşk. Yay., İstanbul 1995.

⁴² Yakıt, *a.g.e.*, s. 391.

⁴³ Mustafa Aslan, "18. Yüzyıl Olaylarına Düşülmüş Tarihler", *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi (Journal Of Academic Literature)*, 2018, doi:10.28981/hikmet.409193.

KAYNAKÇA

- Abdülkadir Özcan, “Fatih Devri Yazıcılığı ve Literatürü”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 14 Yıl: 2003.
- Ali Yardım, *Alanya Kitâbeleri*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yay., İstanbul, 2002.
- Âmil Çelebioğlu, “Zaîfî'nin Gazavât-ı Sultan Murad İbn-i Muhammed Han Adlı Mesnevisi” *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, M.E.B. Yay., İstanbul, 1998.
- A. Fuat Bilkan, “Tarih Araştırmalarında Edebî Metinlerin Değeri ve Divanların Tarihe Sundukları”, *Yağmur Dergisi*, Sayı, 23, Nisan- Mayıs- Haziran, 2004.
- *Nâbî Hayatı Sanatı Eserleri*, Akçağ Yay., Ankara, 1999.
- A. Yaşar Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıb-nâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım)*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1997.
- A. Zeki Velidi Togan, *Tarihte Usul*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1985.
- C. H. Fleischer, *Tarihçi Mustafa Âli Bir Osmanlı Aydın ve Bürokrati*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2001.
- D. Ali Tökel, “Türk Cihan Hakimiyeti İdealinin ve Sosyal Hayatın Önemli Bir Vesikası Olarak Kasideler”, *Millî Eğitim Dergisi*, Bahar 2005, yıl 33, S. 166.
- Halil inalcık, *Şair ve Patron*, Doğu Batı Yay., Ankara 2003.
- Haşim Şahin, “Menâkıbnâme”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara 2004, XXIX, s. 112-114.
- H. İpekten, M. Özergin, Sultan Ahmed III Devri Hadiselerine Âid Tarih Manzumeleri, *İ.Ü. Ed. Fak. Tarih Dergisi*, c. 9.
- İskender Pala, “Samimi Hayat”, *Zaman Gazetesi*, (03.03.2005).
- İsmail Yakıt, *Türk İslam Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme*, Ötüken Yay., İstanbul, 2003.
- İ. E. Erünsal- A. Y. Ocak, *Menâkıbu'l-Kudsîyye fî Menâsibi'l-Ünsîyye Baba İlyas-ı Horasânî ve Sülâlesinin Menkabevi Tarihi*, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1995.
- Kenan Erdoğan, “Edebî Eserlerden Tarih Malzemesi Olarak Yararlanma: Divanlardaki Tarih Manzumeleri”, *Türkler*, (ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek ve Salim Koca), Yeni Türkiye Yay., c.XI, Ankara 2002.
- Mehmet Arslan, “Yeniçeriliğin Kaldırılmasına Dair Edebî Bir Metin: Aynî'nin Manzum Nusretnâmesi”, *Osmanlı -Edebiyat -Tarih -Kültür Makaleleri*, Kitabevi Yay., İstanbul 2000.
- Mehmet Çavuşoğlu, *Divanlar Arasında*, Kitabevi Yay., İstanbul 2003
- Mustafa, Aslan “18. YÜZYIL OLAYLARINA DÜŞÜLMÜŞ TARİHLER”, *HİKMET-Akademik Edebiyat Dergisi (Journal Of Academic Literature)*, 2018, doi:10.28981/hikmet.409193.
- Mustafa Gündüz, “Disiplinler Arası Bir Çalışma : “Şair ve Patron”- Divan Edebiyatının Sosyolojik Yorumu”, *Millî Eğitim Dergisi*, S.161, Kış 2004.
- Mübahat Kütükoğlu, *Tarih Araştırmalarında Usûl*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 1998.
- M.Fuad Köprülü, “Anadolu Selçuklu Tarihinin Yerli Kaynakları”, *Belleten*, Temmuz 1943, c.7, S. 27, s. 379-485.
- Mustafa İsen, *Acıyı Bal Eylemek Türk Edebiyatında Mersiye*, Akçağ Yay. Ankara, 1994.
- “Rumeli’de Türk Kültür Ve Sanatını Besleyen Bir Kaynak Olarak Akıncılık”, <http://www.makturk.com/modules.php?name=News&file=article&sid=116>.
- Ruhi Ersoy, “Sözlü Kültür ve Sözlü Tarih İlişkisi Üzerine Bazı Görüşler”, *Millî Folklor*, S. 61, s. 102-110, 2004.
- R.G. Collingwood, *Tarih Felsefesi Üzerine Denemeler*, (Çev.Erol Özvar), Ayışığı Kitapları, İstanbul 2000.

- Sabahattin Küçük, *Bâkî Divânı Tenkitli Basım*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 1994.
- *Bâkî ve Divanı'ndan Seçmeler*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2002.
- Sabri F. Ülgener, *İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası*, Der Yay. 1981.
- “İki Devir Ve İki Terkîb-i Bend”, *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*, (Haz. Mehmet Kalpaklı), Yapı Kredi Yay., İstanbul 1999.
- Sadık Tural, *Edebiyat Bilimine Katkılar*, Ecdad Yay., Ankara, 1993.
- Şeyh Galib Divanı*, (Haz. Muhsin Kalkışım), Akçağ Yay., Ankara, 1994.
- ŞinasiAcar,[http://www.yapidergisi.com/makaleicerik.aspx?MakaleNum=34. \(\)](http://www.yapidergisi.com/makaleicerik.aspx?MakaleNum=34.)
- Walter G. Andrews, *Şiirin Sesi Toplumun Şarkısı*, (Çev. Tansel Güney), İletişim Yay., İstanbul, 2000.
- Yaşar Yücel, “XVI.-XVII. Yüzyıl Edebî Metinlerinde Rastlanan Osmanlı Devlet Yapısı ve Toplum Düzenine Ait Bazı Görüş Ve Bilgiler”, *Belleten*, c. LI, S. 200, s. 897–925, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1987.
- Yunis Gündüz, *Nef'i'nin Kasidelerinde Tarihi Perspektif*, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Adana 1996.